

TÜRKİYE’DE TARİH ÖĞRETİMİNİN SORUNLARI VE ÇAĞDAŞ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Okt. Özgür YILDIZ

Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü
e-Posta: ozgurwildiz@erciyes.edu.tr

Özet

Tarihsel araştırmaların alanı son yirmi otuz yıldır çarpıcı bir biçimde genişlemiştir, bu genişleme yalnız araştırılan grup ve bireyler açısından değil, aynı zamanda tarihçiyi ilgilendiren tema ve sorunlarda da kendini göstermiştir.

Tarih öğretimini karşılaştığı temel problemler öğrenciyi doğrudan ezber tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun önde gelen sebeplerinden biri de tarih biliminin günümüzde, eskiden gördüğü saygıyı artık görmüyor olmasıdır. Dünyada tarih ilminin kaybettiği saygıyı yeniden kazandırmak için yapılan çalışmalara Türkiye kapılarını kapatmamalıdır. Bunun için Türkiye’de Tarih öğretimini yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada ben tarih öğretimini temel problemlerini eleştirel süzgeçten geçirmekle kalmayıp, bu sorunlara çağdaş çözümler üretmeyi de hedef aldım.

Günümüzde, Tarih öğretimini ülkemizde bıraktığı büyük eksikliklerden birisi öğretim yöntemlerinin profesyonel tarihçilik içine yerleştirilememiş olmasıdır. Dünyada ki son 30 yılda ki gelişmelere ayak uyduramamaktan ileri gelen tarih öğretimini problemleri çözümsüz değildir. Bu çalışma çeşitli çözüm önerileri sunarak, bu konularda eleştiriden öteye bir şeyler yapılabileceğini gözler önüne sermek için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Öğretimi, Tarih Eğitimi, Çağdaş Öğretim Yöntemleri, Aktif Öğrenme, Ders Kitapları

1. Giriş

Zaman içinde insanın öyküsü olan tarih; geçmişten günümüze bireyden topluma, ulusaldan evrensele uzanan tüm bilgileri kapsadığı gibi, aynı zamanda bugünün bilimi olarak da tanımlanmaktadır. Bu kapsamlı tarihi hak eden tarih biliminin öğretimi Türkiye’de öğretim kurumlarında; “demokratik, insan haklarına saygılı, sorumluluğunu bilen, dün-bugün-gelecek arasında ilişki kurmayı becerebilen ve araştırmayı seven genç kuşaklar yetiştirmeyi hedef alan bir dinamizm oluşturma çabası” şeklinde verilen bir sosyalleştirme aracı olarak görülmelidir¹.

Sosyal bilimler arasında tarihin görevi, toplumların nereden geldiklerini ve nereye gitmekte olduklarını açıklamak gibi son derece hayati bir bilgi birikimi sağlarken, diğeryandan da ona yolunu sağlıklı bir şekilde çizebileceği bir de bilinç kazandırır. Dün-bugün-gelecek arasında ilişki kurmayı hedef alan bu bilim dalının doğru bilinç oluşturmadaki rolü tartışmasıdır.

Tarih öğretiminde doğru bilinç oluşturma görevi yerine getirilmeye çalışılırken, çeşitli problemlerle karşı karşıya kalınmaktadır. Ders saatlerinin kısıtlı olması, eğitimde kullanılan yöntemlerin klasik olması, teknolojinin sınıflara yansıtılmaması, ders kitaplarının dünya ölçütlerine uymaması, ezber ve öğretmenden kaynaklanan problemler bunlardan sadece bazılarıdır. Problemlerin çözümünde kullanılabilir; aktif öğretim yöntemleri, yerel tarih çalışmaları, sözlü tarih uygulamaları, müzeler ve teknolojik araçlar tarih öğretimini zevkli kılacak unsurlardan birkaçıdır.

2. Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Bu problemlerden ilki ders saatlerinin kısıtlı olmasıdır. O.E.C.D. yayınlarına göre, okul programlarında Fen ve Matematik derslerinin saatleri artırılırken Sosyal Bilimler ile ilgili derslerin saatleri ya aynen bırakılmış veya azaltılmıştır. Bu tabiatıyla, Sosyal Bilimlerin ikinci derece disiplinler olarak belirmesi gibi bir durum ortaya çıkarmıştır². Tarihe ayrılan saatlerin, konular arasındaki dağılımın yeniden belirlenmesi gereklidir³. Bu gereklilik, Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yöntemlere geçişin kolay yapılabilmesi ve bunların derslerde kolay uygulanabilmesi için önemlidir. Tarih derslerinde görsel iletişim araçlarına yer verilmeli, tepegöz, slayt, bilgisayar, televizyon etkin olarak kullanılmalıdır. Bu araçların kullanımı zaman sıkıntısı problemiyle doğrudan karşılaşmamıza neden olacağı için, tarih ders saatleri bu etkinlikleri de içine alacak şekilde planlanmalıdır.

Tarih öğretiminde karşılaşılan diğer bir problem, Tarih eğitiminin amacı ve kapsamı ile ilgili yaşanan problemdir. Mili Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu 8. Milli Eğitim Şurasında “Bugünkü yapısı ile orta öğretim sistemimiz, daha çok, lise yolundan üniversite kapılarına öğrenci yığın bir merdiven düzeninde çalışmakta ve orta öğretim seviyesinde toplumun ihtiyacı olan insan gücünü yetiştirmemektedir.”⁴ ifadesi amaç olarak sadece üniversiteye öğrenci yığın bir kurum olma gerçeğini belirtmiştir. Bu sadece tarih öğretiminin bir sorunu olmayıp, tüm Sosyal Bilimler Derslerinin karşı karşıya kaldığı bir sorundur. Bu soruna önereceğimiz çözüm önerilerinden birisi olarak yerel tarih çalışmalarının tarih öğretiminde kullanılması düşünülmektedir.

Kişilerin öncelikle kendi bölgesiyle ilgili tarihi olayları merak etmesi çok doğaldır. Bu nedenle kişinin kendi şehri ile ilgili müzeleri gezmesi, tarihte önemli başarılar imza atmış olan büyüklerini tanıması ve araştırması yerel tarih çalışmalarına mümkün olmaktadır. Yerel tarih çalışmaları öğrencilerin önce yakınındakileri bilmesi ve sonra bunları genele yaymasında kolaylık sağlayacağından Tarih öğretiminin amacı ve kapsamıyla ilgili problemi çözmemizde bize yardımcı olacaktır⁵.

Tarih biliminin son dönemlerde biçimsel açıdan değişiklik göstermesi, çocukların tarihi, halk belleği tarihleri, yasaklı tarihler, siyahların tarihi, beyazların tarihi, kadınların tarihi, feministlerin tarihi, erkeklerin tarihi, tutucu tarihler, devrimci tarihler, mağlupların tarihi, galiplerin tarihi gibi farklı biçimlerde ortaya çı-

kan biçimler⁶ henüz Tarih öğretimine yansımamıştır. Konuların ilginç olması tarihe farklı bir bakış açısı kazandırmak açısından, öğrencilerin derslere daha etkili güdülenmesini sağlayacağından bu biçimsel değişiklikler Tarih derslerine yansıtılmalıdır.

Bunun yanında George İggers'in belirttiğine göre, nicel araştırmalar da Tarih öğretiminde etkili olarak kullanılmamaktadır. İggers'in Emmanuel Le Roy Laduire'den naklettiğine göre, "Nicel olmayan tarih bilimsel olma iddiasında bulunamaz."⁷ Nicel tarih çalışmaları denildiğinde aklımıza; sayıların, şemaların, demografik bilgilerin tarih çalışmalarında kullanılması gelmelidir. Bu gelişerek değişen tarihi bakış açısı ve nicel çalışmalarla, tarihin desteklenmesi öğrencilere derslerde yansıtılmalıdır. Kendi ilgilerine göre de tarih kitaplarının olduğu ve bunların tanıtımı ile ilgili sorumluluğunu öğretmen yerine getirmelidir. Bu yönlerde verilecek araştırma ödevleri de Tarih derslerinde öğrencilerin, değişik bir atmosfer solumalarına yardımcı olacaktır.

3. Tarih Ders Kitaplarının Niteliğinden Kaynaklanan Problemler ve Çözümleri

Tarih öğretiminde karşılaşılan önemli problemlerden biri de ders kitaplarındaki nitelik sorunudur. Bir değerlendirmede yer aldığı şekliyle; "Bugünlerde Talim Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak okutulan lise ikinci sınıf Tarih kitapları, 9 üniteden oluşuyor genellikle bu kitaplar ve bunlardan sadece iki tanesi Avrupa üzerine... Avrupa dışında bir coğrafya zaten yok kitaplarda. Avrupa dışında bir coğrafya ele alınmıyor; meselâ bir Japonya ile ilgili tek bir satır yok. Bunun yanında Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında Ali Reşat'ın kitabında Japonya ile ilgili 9 sayfaya rastlanmaktadır. Bunun yanında Avrupa üzerine sayfalar ise sadece %10 oranındadır. Yani Türkiye dışı Dünya tarihi hakkında bilgimiz %10 oranındadır."⁸ Tarih bilinci oluşturmakta bir eksikliğimiz burada gözlemlenmektedir. "Ötekine" bakmadan kendimizi tanımamız olanaksız olduğu için, ders kitaplarındaki bu küçümsenmez derecedeki oranlar önemli bir eksikliğimizi göstermektedir.

Ders kitaplarındaki aktivite eksikliği ve kitapların öğrencileri problemlerle karşılaştırıp bunlara çözümler üretmek yerine, kitapların öğrenciyi ezbere itmesi de önemli bir eksikliktir. İngiltere'de ders kitabı olarak okutulan Ben Walsh'ın hazırlamış olduğu "İngiltere Sosyal ve Ekonomik Tarihi"⁹ bunun yanında "Modern Dünya Tarihi"¹⁰ kitapları incelendiğinde ders kitaplarında resimlerin etkili olarak kullanıldığını, bilginin yanında bol miktarda kaynakların gösterildiğini, öğrencinin bir küçük tarihçi olarak görülüp değişik problemlerle karşılaştırılması ve bunları çözmekle görevlendirilmesinin ders kitaplarında sağlanmaya başladığını görüyoruz. Fiona Reynoldson'un yazmış olduğu "Yirminci Yüzyılda Dünya"¹¹ ve Colin Shephard'ın "Savaş ve Barış"¹² isimli tarih ders kitaplarında konuların yine resimlerle öğrencinin zihninde görsel olarak canlandırıldığı ve işleniş tarzı olarak öğrencilerin kendilerini o tarihlerde hissetmelerini sağladığını görüyoruz.

İngiltere’de okutulan ders kitaplarını incelediğimizde öğrenci merkezli bir anlayış göze çarpmaktadır. Olaylar sunulurken, öğrencilerin tarihi olayla bütünleşmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Öğrenci olay esnasında bazen bir komutan olup karar veriyor, bazen bir tüccar olup dönemin şartlarına göre ticaret yapıyor, bazen de halkın arasına karışıp vergi düzenini eleştirebiliyor. Olayların çözümü öğrenciye bırakılıyor, sorunlarla karşılaştığında arkadaşlarıyla tartışıyor ve fikirlerini açıkça ifşa ederek “*ezberlemeden öğrenmeyi*” öğreniyor.

Tarih ders kitaplarında bazen yanlış bilgilere de rastlanıyor. Şöyle ki, yıllarca okutulan bir Milli Tarih ders kitabında “Fatih, ünlü mimar ve heykeltıraş Mikelanj’ı İstanbul’a davet etti. Sarayburnu’ndan Üsküdar’a bir köprü yaptırmak istiyordu. Fakat Papa Mikelanj’a müsaade etmedi” ifadesine rastladığımızda yazarın bu bilgileri kaynak araştırması yapmadan yazdığı belli oluyor. Fatih öldüğü sırada 1481’de Mikelanj’ın henüz 6 yaşında bir çocuk olduğu düşünülürse¹³ Tarih ders kitaplarında yanlış bilgilerin yer almasının da Tarih öğretiminde ne denli önemli bir problem yaşattığını bizlere göstermektedir.

Tarih ders kitapları sorunun çözümü için 21 Nisan 1993 tarihinde resmi olarak bir birlik oluşturan Avrupa’da bulunan ulusal ve bölgesel Tarih öğretmenleri birlikleri iyi bir ders kitabının sınırları zorlayıcı olması, aktif ve yaratıcı olması, eğitimsel alanda yenilikler içermesi, yaş ve yeteneğe uygun olması, çok yönlü olması, dili geliştirici olması, ders programın tümüyle kapsamaması, teknolojiyi kullanmaya açık olması gerektiği ilkelerinde birleşmişlerdir¹⁴.

4. Tarih Öğretim Yöntemlerinden Kaynaklanan Problemler ve Aktif Öğrenme

Tarih öğretiminde karşılaştığımız sorunlardan bir başkası ve önemlisi de “ezber” konusudur. Bilgi, daha doğrusu bir verinin ezber olup olmaması, onun ne denli günlük yaşamımızda işlevsel bir ağırlığına sahip olup olmadığına bağlıdır. Ezberle karşılaşan öğrencinin dersi sevmesi ve derse ilgi duyması zorlaştığı gözlemlenmiştir. Yukarıda saydığımız temel problemler öğrenciyi doğrudan ezber tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun önde gelen sebeplerinden biri de tarih biliminin günümüzde, eskiden gördüğü saygıyı artık görmüyor olmasıdır. Günümüzde insanların çoğu tarih denildiğinde, toplum için hiçbir yararı bulunmayan, sık sık zararlı ve korkunç bile olan ölü-kitaplar bilimi söz konusu olduğu sanılıyor. Tarih bilimindeki uygun amacın geçmişi anlaşılır kılarak insanların bugünkü durumlarını anlamalarına yardımcı olmak olduğu düşünülüyor¹⁵. Ölü kitaplar bilimi olarak yaklaşılacak dersin, sıkıcı ezber dersi muamelesi görmesine neden oluyor.

Tarihçiler hep geçmişe bakacak olsa bile, durmadan ileriye görmeye çalışmaktadırlar. Tarihçilerin geleceği ya yakın bir geçmiştir, ya da, uzak bir geçmişle kıyaslanan daha yakın bir geçmiştir¹⁶. Tarih öğretiminde konular gelecek ve günümüzle ilişkilendirilmelidir. Öğrenciler geçmişin derinliklerine götürüldüğü kadar

geleceğin sokaklarında da yürütülmelidir. Ezberden ziyade bu geliş ve gidişler, öğrencilerin aktif olduğu derslerde gerçekleştirilmelidir. Tarih öğretmenleri “geleceğin görülmesini gizleyen sisi azaltmaya”¹⁷ çalışmalıdır. Ezberin tehlikeleri kadar “ezberi benimseyen” anlayışa da dikkat etmek gerekir. Sebepleri bilen ve merak eden insanlar ezber ile yetiştirilmez . Tarih öğretiminde istenilen başlıca amaç, öğrenmeyi öğretmek olmalıdır.

Tarih öğretiminde karşılaştığımız sorunlardan bir diğeri de Tarih öğretim yöntemlerinden kaynaklanan sorundur. Tarihi incelerken, incelediğimiz geçmiş değil, tarihçilerin geçmiş hakkında oluşturdukları şeylerdir. Tarih öğretim yöntemlerini kullanırken tarih derslerinde öğrencilerin tarihçi gibi düşünmesini sağlamalıyız. Onlara birer küçük tarihçi oldukları hissini vermeliyiz. Öğrencilere kullandığımız yöntemlerde tarihi bakış açısını kazandırmalıyız. Derslerde öğrencileri birer tarihçi olarak görmeliyiz ve bu hissi onlara vermeliyiz. Öğrencileri anlattığımız zamanın şartlarına götürmeli ve o zamanda yaşadıkları hissini vermeliyiz.

Tarih öğretim yöntemlerinden kaynaklanan sorunlar bugün öğretimin sıkıcı, kuru olduğu, öğrencinin ilgisini çekmediği, öğrenciyi tarihten uzaklaştırdığı biçimindedir¹⁸. Bu sıkıcı ve öğrenciyi tarihten uzaklaştıran tarzın değişmesi önemli bir zorunluluktur. Tarih derslerinde sadece öğretmenin anlattıklarını dinlemek ve olaylar hakkında bilgilendirilirken yalnızca bu yöntemin seçilmesi Tarih derslerinin çekiciliğini azaltmaktadır. Öğrencilerin tarihi yeniden konuşup, kendi yorumlarını yapması, derslerde; radyo, kaset, CD kullanılması, projeler hazırlanması, müzeleri ve tarihi yerleri gezmesi gibi öğrenciyi aktif hale sokacak davranışların derslerde etkili kılınması gerekmektedir.

Modern toplumlarda Tarih eğitimi son 30 yılda büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu yeni modelde öğrenci pasif alıcı konumundan çıkarak tarihi düşünen, yazan, araştıran bir kişi olarak ortaya çıkmıştır. Öğrencinin aktifliğinin sağlanması, oyunlarla, tartışmalarla, eleştirel değerlendirmelerle; grafikler, haritalar yaparak, değişik kaynaklar kullanarak sağlanmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bu itibarla öğretmen merkezli bir öğretim anlayışından sıyrılıp öğrenci merkezli bir öğretim yaklaşımının sergilenmesi zaruri hale gelmiştir. Dünyadaki bu değişimler ve gelişmelere Türkiye yabancı kalmamalıdır. Bunun için Türkiye’de Tarih öğretiminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada sunduğum çözüm önerilerinden birisi de aktif öğretim yöntemlerinin Tarih derslerinde kullanılması olacaktır. Bu yöntemlerden olan işbirlikli öğrenme yöntemi son 20 yıldan daha fazla bir zamanda araştırmalarda geniş olarak yer almış, son 10 yılda da kullanımı yoğunluk kazanmıştır¹⁹.

Yine öğrenciyi derste aktif kılabilme ve öğretim yönteminden kaynaklanan sorunları çözebilme için Tarihçiler, ders boyunca, öğrencilerde eleştirel düşüncüyü geliştirmek için çalışır. Sanat tarihini, müzeleri bu işte kaynak olarak kullanır. Grafik analizleri yaptırır ve haritaları nasıl okuyacaklarını sunar. Tarihi belgeleri ve kayıtları incelettirir (vergi kayıtları, günlükler, eski resimler ve çeşitli

belgeler...) Bu çalışmalarda dersi zevkli hâle getirir ve öğrencinin derste aktif olmasını sağlar²⁰.

İyi bir Tarih eğitimi, öğrencilerin ilgi ve kaygılarını analiz eder. Öğretmenler, analitik aktivitelere, yerel tarihi bölge ziyaretlerine, film gösterilerine önem verdiklerinde, öğrencilerin eleştirel düşünme ve analitik inceleme yetenekleri gelişir.

Tarih konuları, sadece zor ve karışık konulardan oluşmaz; tarih derslerinde açık, ilgi çekici konuların sayısı da bir hayli fazladır. Tarih öğretiminde gruplar halinde çalışmak bu ilgi çekici konuların işlenmesi ve öğrencilere ayrıntılı bilgi verilmesinde son derecede yararlıdır²¹.

Bu aktifliği sağlamada öğretmene de büyük görevler düşmektedir. Öğretmen öğrencilerin yeni fikirler ortaya koymalarını, önerilerini, yaptıkları açıklamaları, sorulan soruları, araştırmaları, diğer arkadaşlarını teşvik etmelerini, öğrencilerin iç disiplini sahip olup olmadıklarını, takdir etme duygularını, toplum değerlerini ölçü edinip edinmediklerini gözlemeli ve bunları sürekli kaydetmelidir²². Öğretmen sürekli gözlem yapmalı ve öğrenciler hakkında sürekli notlar almalıdır²³.

Türkiye’de Tarih öğretiminin yöntemden kaynaklanan sorunlarını çözmede, Amerika’da ve Bir çok Avrupa ülkesinde Tarih eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin sınıflarımıza taşınması faydalı olacaktır. Bu teknikler ekonomik açıdan ve zaman açısından kullanılması, uygulanması kolay tekniklerdir. Yine bu teknikleri incelediğimizde açıkça gördüğümüz bir husus; Tarihi konuların muhakkak günümüzle bağlantı kurdurulmasıdır²⁴. Tarih, yalnızca geçmiş ile gelecek arasında tutarlı bir ilişki kurduğu zaman anlam ve nesnellik kazanır²⁵.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Bir işle uğraşan herkes amatör bir tarihçidir. Hiç kimse bir işi, o işin geçmişi ile ilgili ayrıntılı bilgi toplamadan yapamaz; çalışmayı yapmak ve diğer kişilerle bunu tartışmak için konunun geçmişi hakkında bilgi sahibi olmak zorundadır. Fernand Braudel’in Levi- Staruss’dan aktardığına göre; “çünkü her şey tarihtir, dün söylenmiş olan tarihtir, bir dakika önce söylenilen tarihtir.” Bu tanıma söylenilmiş, düşünülmüş ve yaşanılmış kavramlarının da eklenmesi yanlış olmayacaktır²⁶. Açıkça belirtmek gerekirse, tarih ve tarih eğitimi güncel hayatımızda etkili bir şekilde yer almaktadır.

Dünya tarihçilerinde görülen geleneksel siyasal tarihten sosyal tarihe doğru olan kitlesel ilgi kayması²⁷ ve biçim yönünden meydana gelen değişiklikler öğrenci güdülenmesi konusunda öğretmene yol göstermektedir. İlgilere göre okunacak yayınlar öğrencilerin tarihi sevmesine yol açacak ve doğru tarih bilincinin oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Sözlü tarih çalışması dediğimiz, kelimelerin seslendirilmesine başvurduğumuz tarih eğitimi tekniğinin kullanılması da tarih öğretiminin sorunlarına bü-

yük ölçüde çözüm getirecektir. Aile tarihi, ziraat tarihi ve yerel okul tarihi²⁸ gibi çalışmalarda öğrencilerde tarih bilinci ve sevgisi oluşmasını sağlayacaktır.

Günlük hayatımızda önemli bir yeri olan tarih ilminin, öğretilmesi çok önem taşıyan bir iştir. Burada Tarih öğretmenlerine düşen sorumluluk önemlidir. Bu itibarla, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında tarih bilimindeki son gelişmeleri izleyen kuşakların üniversiteden yetiştikleri düşünülürse, gerçekleştirilecek olan anlayış değişikliğinin ilk ve ortaöğretim okullarını etkileyeceği ve geliştireceği sonucu göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; son otuz yıllık süre içinde Dünyada hızla yayılmış ve çoğu ülkenin eğitim sisteminde önemli bir yer tutan aktif öğrenme yönteminin ülkemizdeki Tarih öğretmenleri tarafından çok iyi bilinmesi ve uygulanması, Tarih öğretiminde yöntemden kaynaklanan sorunları büyük ölçüde çözebilecek ve Tarih derslerini zevkli hâle gelmesinde öncü rol oynayacaktır. Bunun yanında yukarıda bahsedilen sorunlar ve sunulan çözüm önerilerinin uygulamalarla da kendini göstermesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Alan Farmer and Peter Knight, *Active History in Key Stages*, David Fulton Publishers, London, 1995.
- Bayraktar Bayram, “Tarih, Tarihçi, Toplum ve Üniversite, *Çanakkale Sempozyumu*, 2002.
- Bayraktar Bayram, “Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bağlamında İçerik Açısından Tarih Dersleri ve Bu Konuda Öğrenci Yaklaşımlarının Bir Değerlendirmesi” *Buca Sempozyumu*.
- Braudel Fernand, *Tarih Üzerine Yazılar*, İmge Yayın Evi, Ankara, 1992.
- Burke Peter, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, İstanbul, 2000.
- Carr, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Carr E.H., J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yalınlık*, (Çeviren, Özer Özkaya), İmge Kitap Evi, Ankara, 1992.
- David. A. Welton, John T Mallan, *Children and Their World*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1997.
- Griswold Hallowell Robyn, Rogers Green Audrey, *Cooperative Learning Basics Strategies and Lessons for U.S. History Teachers*, Golden Owl Publishing, New York, 1995.
- Harvey C. Foyle, *Interactive Learning in the Higher Education Classroom*, National Education Association, U.S.A. Mayıs, 1995.

- Hobsbawm Eric, *Tarih Üzerine* (çeviren, Osman Akınhay), Bilim ve Sanat, Ankara, 1999
- İggers G. George, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (Çeviren, Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Jenkis Keith, *Tarihi Yeniden Düşünmek*, (Çeviren, Bahadır Sina Şener), Dost Kitap Evi, Ankara, 1997.
- Özoğlu Süleyman Çetin, *Liselerde Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.
- Reynoldsen Fiona, *The Twentieth Century World*, Heinemann, 1995
- Stahl j. Robert , *Cooperative Learningin Social Studies*, Addison- Wesley Publishing Company,U.S.A. 1994.
- Stephard Colin, Any Reid, Keith Stephard, *Peace&War*, S.H.P., 1995.
- Tekeli İlhan, *Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001.
- Tekeli İlhan, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitap Evi, Ankara, 1998.
- Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan, 2002.
- Toprak Zafer, *Sosyal Bilimler Öğretiminde Alternatif Teknik ve Yöntemler*, Sosyal Bilimler Sempozyumu, 24 Mart 2001.
- Wals Ben, *British Social&Economic History*, John Murray, 1997.
- Wals Ben, *Modern World History*, John Murray, 1997.
- Welton A. David, Mallan T. John, *Children and Their World Strategies for Teaching Social Studies*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1997.
- Wood Karen D., Algozzine Bob, “ Cooperative Learning Across the Curriculum” *Quarterly*, sayı-1-, Ocak-Mart 1997.
- Yıldız Özgür, *Türkiye’de Tarih Öğretimin’de İşbirlikli Öğreneme Yönteminin Uygulanışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s.13.

DİPNOTLAR

- ¹ Özgür Yıldız, *Türkiye’de Tarih Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Uygulanışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s.13.
- ² Süleyman Çetin Özoğlu, *Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s.7.
- ³ İlhan Tekeli, *Yaratıcı ve Çağdaş bir Tarih Eğitimi için*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001, s.39.
- ⁴ Süleyman Çetin Özoğlu, *Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s.14.
- ⁵ Bayraktar Bayram, “Tarih, Tarihçi, Toplum ve Üniversite” Çanakkale Sempozyumu, 2002.
- ⁶ Keith Jenkins, *Tarihi Yeniden Düşünmek*, (çeviren, Bahadır Sina Şener), Dost Kitap Evi, Ankara, 1997, s.76.
- ⁷ George G. İggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (çeviren, Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.44.
- ⁸ Zafer Toprak, *Sosyal Bilimler Öğretiminde Alternatif Teknik ve Yöntemler*, Sosyal Bilimler Sempozyumu, 24 Mart 2001, s.17.
- ⁹ Ben Walsh, *British Social&Economic History*, John Murray, 1997.
- ¹⁰ Ben Walsh, *Modern World History*, John Murray, 1997.
- ¹¹ Fiona Reynoldsen, *The Twentieth Century World*, Heinemann, 1995.
- ¹² Colin Shephard, Andy Reid, Keith Shephard, *Peace&War*, S.H.P., 1995.
- ¹³ Necdet Sakoğlu, “ Yanlıları Öğretiyoruz”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2002, s. 42.
- ¹⁴ Avrupa Konseyi İlkeleri, “ İyi Bir Ders Kitabı Nasıl Olmalı?”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2002, s. 60.
- ¹⁵ E.H. Carr, J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yalınlık*, (çeviren, Özer Ozan-kaya), İmge Kitap Evi, Ankara, 1992, s. 23, 31.
- ¹⁶ Eric Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, (çeviren, Osman Akınhay), Bilim ve Sanat, Ankara, 1999, s. 65.
- ¹⁷ Eric Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, (çeviren, Osman Akınhay), Bilim ve Sanat, Ankara, 1999, s.72.
- ¹⁸ İlhan Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitap evi, Ankara, 1998, s. 94.
- ¹⁹ Wood Karen D., Algozzine Bob, “Cooperative Learning Across The Curriculum”, *Reading& Writing Quarterly*, Ocak- Mart, 1997 cilt,13, sayı,1.s.1.
- ²⁰ Harvey C. Foyle, *Interactive Learning in the Higher Education Classroom*, National Education Association, Mayıs, 1995, s.112-137.
- ²¹ Alan Farmer and Peter Knight, *Active History in Key Stages*, David Fulton Publishers, London, 1995, s.18-33.
- ²² David A. Welton, John T Mallan, *Children and Their World*, Houghton Mifflin Company, Boston,1997, s.381, 382.
- ²³ Robyn Halllawell Griswold, Audrey Gren Rogers, *Cooperative Learning Basics Strategies and Lessons from U.S. History Teachers*, Golden Owl Publishing Company, Newyork, 1995, s.94.
- ²⁴ Robert J.Stahl, *Cooperative Learning in Social Studies* isimli çalışmasında verdiği örnekte Prens Henry’nin Afrika ve Asya arasında bulduğu su yolu ve tüccarlara katkısı hakkında bilgi verirken; günümüzdeki uzay araştırmalarıyla da ilgi kurmaktan vazgeçmediğini görüyoruz. Robert J. Stahl, Addison- Wesley Publishing Company, U.S.A., 1994, s.119.120.

- ²⁵ Carr, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.153.
²⁶ Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, İmge Yayın Evi, Ankara, 1992, s.1112.
²⁷ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, İstanbul, 2000, s.18.
²⁸ David A. Welton, John T Mallan, *Children and Their World*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1997, s.291.